Lausunto lakivaliokunnalle Valtioneuvoston U-kirjelmästä 82/2022 vp komission ehdotuksista Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiiveiksi tuotevastuusta ja tekoälyyn liittyvästä vastuusta

1 Alustavia huomioita

1.1 Kaksi tulevan digitaalisen acquis'n osaa

Euroopan komissio antoi 28.9.2022 kaksi direktiiviehdotusta: ehdotuksen Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiiviksi tuotevastuusta (COM(2022) 495 final, jäljempänä tuotevastuudirektiivi) ja ehdotuksen Euroopan parlamentin ja neuvoston tekoälyyn ehdotuksen sopimuksenulkoista siviilioikeudellista vastuuta koskevien sääntöjen mukauttamisesta tekoälyyn (COM(2022) 496 final; jäljempänä tekoälyvastuudirektiivi).

Ehdotukset ovat osa EU:n komission digitaalista strategiaa ja potentiaalisia EU:n tulevan digitaalisen acquis'n osia.

Molemmat direktiivit ovat tulosta varsin pitkistä ja monipolvisista valmisteluprosseista. Tuotevastuudirektiivin ongelmat digitaalisissa ympäristöissä ja myös uusissa kansainvälisen kaupan olosuhteissa on tunnistettu jo varsin pitkään. Tekoälysovellusten vastuukysymykset ovat tulleet huomioon kohteiksi suhteellisen hiljattain.

1.2 Tuotevastuudirektiiviehdotuksen tausta

Tuotevastuudirektiivin muutosten tarkoituksena on päivittää tuotevastuusäännöt aikakauteen, jossa ohjelmistot ja oheispalvelut ovat merkittävä osa tuotteita ja voivat myös aiheuttaa seurauksiltaan merkittäviä vahinkotapahtumia. Lisäksi tavoitteena on ottaa huomioon se, että tuotteita ei enää välttämättä tuoda muodollisesti Unionin alueelle markkinoille liikkeellelaskettaviksi tai käyttöön otettaviksi. Esimerkiksi kuluttajat ovat viime vuosina enenevässä siirtyneet ostamaan tuotteita suoraan Unionin ulkopuolella kotipaikkaansa pitäviltä toimijoilta. Tässä jakelumallissa vanhan tuotevastuudirektiivin valmistaja-maahantuoja -käsitteistö jättää suuren osan tuotteista ilman tahoa, joka olisi tuotevahingosta vastuussa ja jonka kotipaikka olisi Unionin alueella.

Tavoitteisiin pyritään usealla keinolla.

Ehdotuksessa tuotteet päivitetään digiaikaan. Jos ehdotus hyväksytään, myös ohjelmistoja ja digitaalisen valmistuksen tiedostoja pidetään tuotteina. Lisäksi tuotteeseen liittyvien palvelujen aiheuttamat tuotevahingot tulevat tuotevastuun piiriin. Myös ohjelmistopäivitykset saavat aikaan tuotevastuun. Sääntelyratkaisut vaikuttavat tarkoituksenmukaisilta.

Ehdotuksessa lisätään myös tahoja, jotka voivat olla vastuussa tuotevahingosta. Tuotteiden ja komponenttien valmistajien ja tuotteiden maahantuojien lisäksi tuotevahingosta voivat olla vastuussa myös tuotteen jakelijat, valmistajan valtuutetut edustajat sekä jakelupalvelujen tarjoajat että sellaiset alustat, jotka tarjoavat tuotetta siten, että kuluttaja voi ymmärtää alustan itse tarjoavan tuotetta. Nämä ratkaisut vaikuttavat tarkoituksenmukaisilta.

Myös vastuuperustesääntöihin puututtaisiin. Merkittäviä muutoksia on kaksi. Vaikka yleinen turvallisuusstandardi pysyy vastuuperusteessa sanamuodoltaan muuttumattomana, säännöksessä todetaan nyt nimenomaisesti, että tuotteen turvallisuutta arvioitaessa huomioon on otettava muun muassa se, "oppiiko" tuote käytön aikana, miten se toimii yhdessä muiden tuotteiden kanssa ja onko se kyberturvallinen. Nämä ovat tarpeellisia muutoksia.

Toinen vastuusääntömuutos on edellistä ongelmallisempi. 10 artiklassa säädettäisiin "vastuusta vapauttamisen perusteista". Vanhassa tuotevastuudirektiivissä jäsenvaltio saattoi jättää säätämättä 1 kohdan e-alakohdan ns. kehittelyriskipuolustuksesta. Suomi teki näin. Nyt tämä mahdollisuus poistuisi. Kuten U-kirjelmässä todetaan, muutos johtaisi vahingonkärsijöiden aseman heikkenemiseen.

Direktiiviehdotuksen 10 artiklan 2 pykälä on sen sijaan tervetullut. Sillä varmistetaan, että valmistaja on vastuussa myös omien ohjelmistopäivitystensä aiheuttamista vahingoista.

Tuotevastuudirektiivissä säädettäisiin myös eräistä todistelusäännöistä. Näillä lähinnä prosessioikeudellisilla toimilla pyrittäisiin parantamaan vahingonkärsijöiden suojaa. Käsittelen näitä sääntöjä yksityiskohtaisesti jäljempänä.

1.3 Tekoälyvastuudirektiiviehdotuksen tausta

Tekoälyvastuudirektiivillä pyritään puolestaan selventämään tekoälyjärjestelmien sopimuksenulkoisia vahingonkorvaussääntöjä ja parantamaan samalla vahingonkärsijöiden oikeussuojaa. Taustalla on monimutkainen ongelmakenttä, joka kiteytyy ensi sijassa siihen, että vahingonkorvausoikeuden perinteinen pää- ja yleisvastuuperuste eli tuottamus ei toimi hyvin, kun tekoälyjärjestelmät aiheuttavat vahinkoa.

Useimmissa jäsenmaissa, kuten Suomessakin, tuottamus on vahingonkorvausoikeuden oletusvastuuperuste. Jos muuta ei ole säädetty, vahingonaiheuttaja joutuu korvaamaan aiheuttamansa vahingon, jos hän on aiheuttanut sen joko tahallisesti tai huolimattomuuttaan.

Kun vahinko aiheutunut AI-järjestelmästä, vahingonkärsijän voi olla vaikeaa osoittaa, että _vahingonaiheuttaja_ on menetellyt tuottamuksellisesti. Vaikeudet juontuvat siitä, että näissä vahinkotapahtumissa AI-järjestelmien toiminta, eivät ihmisten valinnat, ovat vahinkojen välittöminä syinä. Kun tuottamusvastuu seuraa ensi sijassa (inhimillistä) väärää valintaa, tuottamusarviointi siirtyy väistämättä metatasolle. Vääriä valintoja ei voi löytää varsinaisesta päätöksestä, vaan huomio kiinnittyy joko AI-järjestelmien kehittäjien suunnitteluvalintoihin tai järjestelmien käyttäjien valintoihin, kun järjestelmä otetaan käyttöön tai sen toimintaa valvotaan.

Metatasosiirtymällä on useita ongelmallisia seurauksia.

Luontevinta olisi, että se taho, joka on lähimpänä teknistä järjestelmää, kantaisi vastuun vahingoista, jotka järjestelmän käytöstä syntyvät. Tekoälyjärjestelmät ovat usein tekniseltä luonteeltaan sellaisia, että käyttäjä ei pysty itsenäisesti arvioimaan niiden riskiprofiilia. Jos käyttäjä ei pysty arvioimaan, minkälaisia riskejä järjestelmiin liittyy, tuottamusvastuu menettää erottelukykynsä. Käyttäjä-suhteessa tekoälyjärjestelmävahinkojen tuottamusarvioinnissa joudutaan todennäköisesti kysymään, toimiko käyttäjä tuottamuksellisesti, kun otti käyttöön laitteen, jonka toimintaa ja riskejä ei pystynyt arvioimaan.

Samat tekoälyjärjestelmien tekniset ominaispiirteet johtavat siihen, että järjestelmän valmistaja näyttäytyy käyttäjää luontevampana vastuunkantajana. Valmistajalla jos kenellekään on tai ainakin pitäisi olla tietoa ja kykyä arvioida järjestelmän riskejä. Hän on suunnitellut järjestelmän. Tuottamusarviointi on kuitenkin tylppä väline suunnitteluprosessin hallintaan, koska selkeitä normeja, joiden voitaisiin koskevan tekoälyjärjestelmien suunnittelemista, on vähän. Tuottamusarvioinnista uhkaa tulla äärimmäisen tapauskohtaista ja vaikeasti ennakoitavaa.

Lisäksi teknisten järjestelmien ominaispiirteet aiheuttavat käytännöllisiä ongelmia oikeudenkäynneissä ja kun niihin valmistaudutaan. Jotta vahingonkärsijä voisi tällöin osoittaa vahingonaiheuttajan toimineen tuottamuksellisesti, hän tarvitsee todennäköisesti runsaasti yksityiskohtaista tietoa siitä, miten AI-järjestelmä on kehitetty tai miten sitä on käytetty tai valvottu.

Nykyiset prosessisäännöt eivät anna kantajille erityisen hyviä työkaluja saada tällaisia tietoja mahdollisesti vastahankaisilta AI-järjestelmätarjoajilta tai -käyttäjiltä.

Tuottamusvastuun ja vastuuperusteiden ongelmat jäävät ehdotuksessa sivuosaan. Vaikka valmistelun yhteydessä ja myös komission taustamuistiossa viitataan mahdollisuuteen säätää ankarasta vastuusta, direktiiviehdotuksessa ei juuri puututa vastuuperustesääntelyyn. Se jätetään käytännössä kansallisten sääntöjen varaan. Tästä syystä direktiiviehdotuksen vaikutuksen materiaalisen vahingonkorvausoikeuden kannalta vaikuttavat jäävän suhteellisen vähäisiksi.

Tämä on valitettavaa. Direktiiviehdotuksesta näkyy selvästi, että komissio haluaa käyttää vastuusääntöjä instrumenttina, jolla tekoälyjärjestelmien kehitystä ja käyttöä ohjataan. Ohjausvaikutus vaikuttaisi nyt valitulla strategialla jäävän heikoksi, koska ehdotuksissa ei muokata vastuuperustesääntöjä, vaan ne jätetään perinteisen tuottamusvastuun varaan. Kantajien on todennäköisesti useimmissa tapauksissa hyvin vaikeaa ja kallista näyttää, että tekoälykehittäjät tai käyttäjät olisivat menetelleet tuottamuksellisesti. Tähän tarvitaan merkittäviä rahallisia ja tiedollisia resursseja. Jos säädettäisiin ankarasta vastuusta tai selkeästi käännetystä tuottamustodistustaakasta, yksityisoikeudellisen vastuulla olisi nyt todennäköistä suurempi ohjaava vaikutus.

Direktiiviehdotuksessa puututaan toki, kuten myös tuotevastuudirektiiviehdotuksessa, prosessioikeudellisiin sääntöihin. Siinä asetetaan korkean riskin AI-järjestelmin tarjoajille ja käyttäjille velvollisuus luovuttaa todistusaineistoa vahingonkorvauskannetta ajaville tai sitä valmisteleville tahoille. Vaikuttaa kuitenkin epätodennäköiseltä, että direktiiviehdotuksen prosessuaaliset helpotukset muuttaisivat merkittävästi perusasetelmaa, joka on selkeän ongelmallinen kantajien kannalta.

2 Jatkovalmistelun kannalta huomionarvoisat seikat

2.1 Todistusaineiston luovuttamiseen velvoittavat säännöt

Sääntöjen sisältö

Tuotevastuudirektiiviehdotuksen 8 artiklassa säädettäisiin, että kansallisilla tuomioistuimilla tulee olla toimivalta määrätä vastaaja "esittämään todisteet" vahingonkärsijälle, joka vaatii korvausta kärsimästään vahingosta, relevanttia todistusaineistoa, joka vastaajalla on hallussaan. Sanamuoto on osin tulkinnanvarainen eikä johdonmukainen tekoälyvastuudirektiivin kanssa. Epäselväksi jää tästä

syystä, onko oikeudenkäynnin oltava vireillä, jotta vahingonkärsijä olisi vaatimassa vahingonkorvausta.

Tekoälyvastuudirektiivin 3 artiklassa on pitkälti vastaava säännös. Huomionarvioista on, että velvollisuus esittää todisteet ulottuisi paitsi vahingonkorvausasian vastaajaan myös korkean riskin AI-järjestelmien tarjoajiin ja käyttäjiin. Huomionarvoista on lisäksi, että tuomioistuin voisi määrätä tahot esittämään todisteet todistusaineistoa varsinaisten kantajien lisäksi myös "mahdollisille kantajille". Lisäksi tekoälyvastuudirektiivissä säädettäisiin, että tuomioistuimilla tulisi olla oikeus määrätä todisteiden hukkaamiskiellosta.

Todisteiden esittämisvelvollisuuksien rajat eivät ole tarkoituksenmukaisia

On syytä huomata, että tämä tekoälyvastuudirektiivin säännös asettaa korkean riskin AI-järjestelmät eri asemaan kuin muut AI-järjestelmät. Säännös soveltuu vain korkean riskin järjestelmiin. Tämä tarkoittaa sitä, että jos matalan riskin AI-järjestelmästä aiheutuu vahinkoa, vahingonkärsijällä ei olisi tekoälyvastuudirektiiviesityksen nojalla oikeutta vaatia tuomioistuinta määräämään, että todisteita on esitettävä. Siksi matalan riskin järjestelmissä jäädäänkin tuotevastuudirektiivin vastaavan säännöksen varaan. En pidä tätä sinällään tekoälysäädöksen sääntelyratkaisujen kanssa johdonmukaista valintaa tarkoituksenmukaisena. Tekoälyvastuudirektiivissä nyt vain korkean riskin järjestelmiin rajattu elvollisuus esittää todisteita olisi syytä ulottaa myös matalan riskin tekoälyjärjestelmiin. Tämä olisi tärkeää, jotta vahingonkärsijöillä olisi mahdollisuus vaatia todisteita myös muilta kuin oikeudenkäynnin vastapuolelta.

Säännösten sanamuodot ovat epäselviä ja käsitteet hankalia

Säännökset ovat sanamuodoltaan osin tulkinnanvaraisia. Suomenkielisessä käännöksessä puhutaan "todisteiden esittämisestä". Englanninkielinen ilmaisu on "disclosure of evidence". Jää epäselväksi tarkoitetaanko todisteilla vain kirjallista todistusaineistoa vaiko myös henkilötodistelua. Ensimmäinen vaihtoehto vaikuttaisi todennäköisemmältä. Säännösten sanamuotoja oli syytä pyrkiä tarkentamaan ja yksinkertaistamaan jatkovalmistelun aikana. Nykyisellään ne johtaisivat todennäköisesti pitkälliseen hämmennykseen siitä, mikä oikeustila tarkkaan ottaen on.

Suhde editio-instituutioon

Jos todisteilla tarkoitetaan vain kirjallisia ja esinetodisteita, tuotevastuu- että tekoälyvastuudirektiivien säännöksistä kuroutuva

instrumentti muistuttaa rakenteeltaan ja tarkoitukseltaan suomalaisessa prosessioikeudessa tunnettuja editio-määräyksiä. Tuomioistuin voi oikeudenkäymiskaaren 40 §:n nojalla nykyiselläänkin määrätä, että esineen tai asiakirjan tuotavaksi tuomioistuimeen taikka katselmuksen toimitettavaksi, jos esineellä tai asiakirjalla voi olla merkitystä näyttönä tai jos katselmuksen toimittamisella voi olla merkitystä näytön saamiseksi.

Editio-vaatimusten käyttöalaa rajaa erityisesti se, että editiomääräystä vaativan on yksilöitävä, mikä asiakirja tai mitkä asiakirjat on tuotava tuomioistuimeen. Korkeimman oikeuden ratkaisun 2019:7 jälkeen on selvää, että yksilöimiselle ei aseta mahdottomia vaatimuksia. Menestyksekkään editiovaatimuksen saattoi esittää muun muassa kaikesta tiettyjen vuosien tilinpäätösmateriaalista, nimettyjen asiakkaiden kaikkiin sopimuksiin liittyvistä kirjeistä ja sähköposteista.

Sekä tuotevastuu- että tekoälyvastuudirektiivin säännökset vaikuttaisivat laventavan ainakin jonkin verran asianosaisten oikeutta saada tuomioistuimen editiomääräysten nojalla todistusaineistoa käyttöönsä, kun vahingonkorvausasia on vireillä tuomioistuimessa. On kuitenkin huomattava, että tuotekehityksessä syntyy tavallisesti valtava määrä dokumentaatiota, joka saattaa kattaa ajallisesti useita vuosia.

Discovery Suomen oikeuteen?

Tätä merkittävämpää on, että tekoälyvastuudirektiivin säännös ulottaisi editiovaatimuksen kaltaisen instrumentin myös aikaan ennen oikeudenkäynnin vireille saattamista. Tämä muutos toisi Suomen oikeuteen instituution, joka muistuttaa anglo-amerikkalaista ns. pre-trial discovery -menettelyä. Suomalaisessa oikeuskirjallisuudessa discovery-menettelyä on pidetty pääasiassa hankalana, eikä sitä ole toivottu tuotavan suomalaiseen prosessioikeuteen.

Valtioneuvosto ilmoittaa suhtautuvansa ehdotettuihin sääntöihin todisteiden esittämisestä osin varauksella, mutta kuitenkin pitävänsä niitä mahdollisina. Arvioon voi vahingonkorvausoikeuden tutkija yhtyä, koska tuomioistuimen toimivaltaa määrätä tuleva vastaava esittämään todisteita on rajoitettu laajalti. Samalla on huomautettava, että rajaukset on lainsäädäntöteknisesti kirjoitettu niin, että ne jättävät soveltajille runsaasti liikkumavaraa. On todennäköistä, että oikeustila ei vakiinnu vuosiin ennen kuin EU:n tuomioistuimesta on tullut riittävästi ennakkoratkaisuja.

Velvollisuuksilla ei ole hampaita

Sääntelyssä todisteiden esittämisestä on kuitenkin yksi ongelmakohta. Toisin kuin kotiperäisissä editiovaatimuksissa, tuomioistuimella ei kummankaan direktiivin sanamuodon perusteella olisi oikeutta asettaa määräyksen tehosteeksi esimerkiksi uhkasakkoa, eivätkä määräykset olisi sellaisenaan pakkotäytäntöönpanokelpoisia. Tämä on omiaan heikentämään säännösten voimaa ja vähentämään niiden todennäköistä vaikutusta. Palaan teemaan jäljempänä.

2.2 Oletussäännöt syy-yhteyden olemassaolosta ja vastuuperusteen täyttymisestä

Oletussäännöt lyhyesti

Molemmissa direktiiviehdotuksissa esitetään myös säädettäväksi eräistä todistustaakkaa koskevista oletussäännöistä.

Tekoälyvastuudirektiivissä nämä oletussäännöt koskevat vain syy-yhteystodistelua. Tuotevastuudirektiiviehdotuksessa säännöt ulottuvat myös vastuuperusteeseen.

Ehdotetut säännökset ovat kirjoitusasultaan poikkeuksellisen vaikeaselkoisia. Lisäksi on erittäin vaikeaa hahmottaa, miten olettamasäännöt parantaisivat vahingonkärsijöiden asemaa, vaikka se niiden ilmeisenä tarkoituksena onkin.

Oletussääntö tekoälyvastuudirektiivissä

Tekoälyvastuudirektiivin 4 artiklassa esitetään säädettäväksi, että tuomioistuimen on oletettava, että tekoälyjärjestelmästä tuotoksen tai puuttuvan tuotoksen ja tuottamusvastuuperusteen välillä on syy-yhteys kolmella, varsin vaikeaselkoisella edellytyksellä.

On syytä kiinnittää erityistä huomiota erityisesti ensimmäiseen edellytyksistä. Vaihtoehtoja on kaksi.

Ensimmäinen vaihtoehto on, että kantajan on osoitettava, että vastaajan "tuottamus johtuu sellaisen unionin tai kansallisessa lainsäädännössä säädetyn huolellisuusvelvoitteen noudattamatta jättämisestä, jonka välittömänä tarkoituksena on tapahtuneelta vahingolta suojaaminen". Edellytys muistuttaa jonkin verran ns. syy-yhteyskysymysten ratkaisemiseen ehdotettua normin suojatarkoitusoppia: syy-yhteys vahinkosyyn ja vahingon välillä on olemassa, jos voimassa olevan oikeuden säännöillä on pyritty estämään juuri sitä, että vahinkosyynä olevia tapahtumia sattuisi. Toinen vaihtoehto on, että tuomioistuin on olettanut vastuuperusteen olevan käsillä 3 artiklan 5 kohdan nojalla.

Olettama vain, jos tekoälysäädöksessa asetettuja velvollisuuksia on rikottu

Artiklan 2 ja 3 kohdissa tarkennetaan, mitä on pidettävä ensimmäisen vaihtoehdon huolellisuusvelvollisuuksilla. Jos vastaaja on AI-järjestelmän tarjoaja, hän rikkoo 2 kohdan mukaan velvollisuuksiaan *vain*, jos rikkoo myös tekoälysäädöstä ja tarkemmin sanoen:

1. tekoälyjärjestelmässä on hyödynnetty tekniikoita, joissa malli koulutetaan datalla, mutta tarjoaja ei ole noudattanut ehdotetun tekoälysäädöksen 10 artiklassa koulutus-, validointi- ja testausdataa koskevia vaatimuksia,
2. tekoälyjärjestelmää ei ole suunniteltu ja kehitetty tavalla, joka täyttää tekoälysäädöksen läpinäkyvyysvaatimukset,
3. järjestelmää ei ole suunniteltu ja kehitetty tavalla, joka mahdollistaisi, että ihmiset voisivat tehokkaasti valvoa järjestelmää, kun sitä käytetään,
4. tekoälyjärjestelmää ei ole suunniteltu ja kehitetty siten, että se saavuttaa käyttötarkoitukseensa nähden asianmukaisen tarkkuuden, luotettavuuden ja kyberturvallisuuden tason, tai
5. tarvittavia korjaavia toimenpiteitä ei ole toteutettu välittömästi tekoälyjärjestelmän saattamiseksi vaatimusten mukaiseksi tai tarjoaja ei ole vetänyt sitä pois markkinoilta tai kutsunut järjestelmiä korjattaviksi, vaikka tämä olisi ollut tarpeen.

Käyttäjien osalta velvollisuudet, joiden rikkomisesta olettama seuraa, kapenevat kahteen. Käyttäjä rikkoo velvollisuuksian *vain*, jos hän ei noudattanut järjestelmän käyttöohjeita tai tarvittaessa keskeyttänyt järjestelmän käyttöä, tai jos hän altisti tekoälyjärjestelmän syöttötiedoille, jotka eivät ole merkityksellisiä järjestelmän käyttötarkoituksen kannalta.

Outo rajaus

Artiklan 2 ja 3 kohdissa on kaksi hämmentävää ulottuvuutta.

Muistetaan, että olettama tehdään vain, jos jotakin 2 ja 4 3 kohdissa mainittua velvollisuutta on rikottu. Sanamuodon mukaan tulkittuna kohdilla näytetään mahdollisesti sulkevan pois osa "unionin tai kansallisessa lainsäädännössä säädetyistä huolellisuusvelvoitteista, joiden välittömänä tarkoituksena on tapahtuneelta vahingolta suojaaminen." Kohdissa mainitaan vain osa ehdotetussa tekoälysäädöksessä asetetuista tarjoajan ja käyttäjän velvollisuuksista. Esimerkiksi säädöksen kannalta keskeistä 9 artiklan riskienminimointivelvollisuutta ei mainita velvoitteena, jonka rikkominen johtaisi tuottamusolettamaan. Lisäksi näyttäisi, että

olettamaa ei synny, jos tarjoaja tai käyttäjä rikkoo tavallisista vahingonkorvausoikeudellisista normeista juontuvia velvollisuuksiaan.

Rajoitus näyttää toiseksi johtavaan absurdiin lopputulokseen, kun otetaan huomioon, että 1 kohta koskee sanamuotonsa mukaan *kaikkia* tekoälyjärjestelmiä, mutta 2 ja 3 kohdat vain korkean riskin tekoälyjärjestelmiä. Tämä johtaisi siihen, että olettama voidaan tehdä korkean riskin järjestelmissä vain, jos 2 ja 3 kohtien rajoituksista ei muuta johdu, mutta matalan riskin järjestelmissä ilman rajoituksia.

Olettamasääntö kuivuu pois

Olettamasäännön merkitys kuivuu pitkälti pois artiklan 4 ja 5 kohtien vuoksi. 4 kohdassa säädettäisiin, että korkean riskin järjestelmissä olettamaa ei tehdä, jos vastaaja osoittaa, että kantaja voi kohtuudella saada riittävästi todisteita ja asiantuntemusta osoittaakseen syy-yhteyden. Matalan riskin järjestelmissä kynnys olettamalle on vielä korkeampi. Olettama tehdään vain, jos kansallinen tuomioistuin katsoo, että kantajan on kohtuuttoman vaikeaa todistaa 1 kohdassa mainittu syy-yhteys.

Onkin syytä todeta, että todistusolettamasääntely vaikuttaa todennäköisiltä vaikutuksiltaan hyvin vähäiseltä ja sekä logiikaltaan että sanonnaltaan hämmästyttävän vaikeaselkoiselta. Nähdäkseni näin sekavaa ja direktiivin julkilausuttuihin tavoitteisiin nähden tehokkuudeltaan kyseenalaista sääntelyä ei tulisi kannattaa.

Tuotevastuudirektiivin säännöt

Tuotevastuudirektiivin olettamasäännöt ovat jonkin verran tekoälyvastuudirektiivin sääntöjä selkeämmät.

Vastuuperusteoletussäännöt

Direktiiviehdotuksen 9 artiklan 2 kohdassa on kaksi relevanttia oletussääntöä. Kohdan b mukaan tuotetta on pidettävä turvallisuudeltaan puutteellisena, jos se ei vastaa tuoteturvallisuudesta annettuja pakottavia unionin tai kansallisen oikeuden vaatimuksia. Säännös olisi tarkoituksenmukainen. Kohdan c mukaan tuotetta on pidettävä turvallisuudeltaan puutteellisena, jos se aiheuttaa vahinkoa ja vahinko on seurausta tuotteen ilmeisestä toimintahäiriöstä, kun sitä on käytetty sen tavanomaisessa käyttötarkoituksessa. Tämäkin olettamasääntö on tarkoituksenmukainen.

Syy-yhteyssäännöt

3 kohdassa on syy-yhteysolettama. Siinä esitetään, että tuotteen "viallisuuden" ja vahingon välillä olisi oletettava olevan syy-yhteys, jos

on näytetty toteen, että tuote oli turvallisuudeltaan puutteellinen ja vahinkoseuraus on tyypillinen seuraus turvallisuuspuutteesta. Oletussääntö on erittäin vaikeaselkosesti muotoiltu sekä suomenkielisessä että englanninkielisessä versiossa eikä sen tarkoituksesta saa selvää.

Viimeinen epämääräinen sääntö

4 kohdassa on viimeinen olettamasäännöistä. Se sanamuoto on epämääräisyydessään huolestuttava. Sääntöä sovelletaan, jos "kansallinen tuomioistuin katsoo, että teknisen tai tieteellisen monimutkaisuuden vuoksi kantajan on kohtuuttoman vaikea osoittaa tuotteen viallisuus tai syy-yhteys tai molemmat". Tällöin tuomioistuimen on oletettava, että tuote on turvallisuudellinen puutteellinen tai turvallisuuspuutteen ja vahingon välillä on syy-yhteys tai kummatkin, jos molemmat kahdesta edellytyksestä täyttyvät. Kantajan on osoitettava riittävällä tavalla, että tuote on vaikuttanut vahingon syntymiseen ja on todennäköistä, että tuote oli viallinen ja sen viallisuus on todennäköinen syy vahingon aiheutumiseen. Jää epäselväksi, miten säännössä esitetyt edellytykset olettamalle poikkeaisivat siitä, että kantaja esittää normaalisti, että syy-yhteysvaatimus täyttyy.

2.3 Ns. adverse inference -säännöt

Säännöt epäedullisesta johtopäätöksestä

Kummassakin ehdotuksessa ehdotetaan myös eräänlaisia legaalisten adverse inference -sääntöjen säätämistä.

Tekoälydirektiivin 3 artiklan 5 pykälässä säädettäisiin vastaaja ei noudattaisi tuomioistuimen määräystä antaa kantajalle todistusaineistoa, tuomioistuimen olisi oletettava, että vastaaja ei ole noudattanut vahingonkorvausasian kannalta relevantteja käyttäytymisvelvoitteitaan. Vastaaja voisi kuitenkin kumota oletuksen esittämällä näyttää siitä, että hän ei tosi asiassa rikkonut käyttäytymisvelvoitteitaan.

Samantapainen sääntö on tuotevastuudirektiiviehdotuksen 9 artiklan 2 kohdan alakohdassa a. Säännön mukaan tuotteen oletettaisiin olevan viallinen, jos vastaaja ei ole noudattanut 8 artiklan 1 kohdan mukaista velvoitetta esittää käytettävissään olevat olennaiset todisteet.

Ratkaisu on suomalaiselle prosessioikeudelle vieras

Molemmissa säännöksissä vastaajaan kohdistuisi haitallinen seuraamus siitä, että hän ei noudattaisi tuomioistuimen määräystä esittää todisteita. Lainsäädäntöratkaisu poikkeaa käsittääkseni

suomalaisen prosessioikeuden perinnäisistä lähtökohdista. Oikeudenkäymiskaaressa ei säädetä, että tuomioistuimen olisi tehtävä tällainen epäedullinen päätelmä osapuolen menettelystä prosessin aikana. Tuomioistuin voi OK 17:6:n nojalla arvioida, mikä merkitys on annettava sille, että osapuoli ei noudata tuomioistuimen kehotusta. Epäselvää tosin näyttäisi olevan, että koskeeko säännös myös editio-määräyksiä.

Arviointia

On vaikea arvioida, kuinka haitallinen tällainen legaalinen olettama olisi. Se luo osapuolelle todennäköisesti voimakkaan kannustimen noudattaa tuomioistuimen määräystä esittää vastapuolelle todisteita. Samalla se asettanee vastaajat puun ja kuoren väliin. Vaikka olettaman voi kumota vastanäytöllä, vastanäyttö koostunee todennäköisesti juuri niistä todisteita, joita vastaaja ei esittänyt kantajalle tuomioistuimen määräyksestä huolimatta. Toisaalta mekanismi voi mahdollistaa sen, että vastaajat ottavat rusinat pullasta. Kun legaaliolettama vaikuttaa jäävän ainoaksi todisteiden esittämisvelvollisuuden tehosteeksi, vastaajat saattavat pystyä salaamaan kannaltaan epäedulliset todisteet. Riittää, että he eivät esitä kaikkia todisteita kantajalle, mutta esittävät kannaltaan edulliset todisteet, kun pyrkivät kumoamaan legaaliolettaman. Suomalaisessa ympäristössä se, että kantajalla on mahdollisuus esittää editiovaatimuksia, toimii vastapainona vastaajan valintavallalle.

3 Kokoavia näkökohtia

Vaikka direktiiviehdotukset ovat osa samaa digitaalista strategiaa, ne poikkeavat laadultaan toisistaan. Tuotevastuudirektiivin muutokset vaikuttavat olevan pääasiassa tulosta pitkäkestoisesta ja huolellisesta valmistelusta. Tekoälyvastuudirektiivi on toisesta puusta. Se on poikkeuksellinen vaikeaselkoinen sekä logiikaltaan että sanonnaltaan. Kun direktiiviehdotuksella puututaan kansallisesti herkkiin prosessioikeudellisiin ja syy-yhteyskysymyksiin, joissa yhteistä käsitteistöä ei tunnu olevan, laatuongelmat pahenevat. Sama näkyy myös osin tuotevastuudirektiiviehdotuksessa. Olettamasäännöt syy-yhteydestä ja turvallisuuspuutteista ovat ehdotuksen hankalin osio.

Raisiossa, 22.11.2022,

Mika Viljanen

Yksityisoikeuden apulaisprofessori, toinen kausi